

Новак Јоциновић

НАРОДНО ГРАДИТЕЉСТВО ПОДУНАВСКОГ РЕГИОНА И ПРОБЛЕМ ЊЕГОВЕ ЗАШТИТЕ

Подручје Подунавског региона обухвата приобаља, речне долине и међуречја неколико великих река: Дунава, Мораве, Јасенице, Млаве, Пека и бројних њихових притока, где су настали познати природно географски простори Смедеревског Подунавља, Шумадије, Јасенице, Доњег Поморавља, Стига, Звижда и Хомоља.

Ово подручје покрива територија садашњих општина Голунца, Великог Градишта, Кучева, Петровца, Малог Црнића, Пожаревца, Смедерева, Смедеревске Паланке, Велике Плане, Жабара и Жагубице.

У физичко-географском погледу ово су простори изразито плодних равница, бујних шума и живописних планина. Велике реке, плодне равнице и бујне шуме уз умерена годишња доба били су вечити оквири и подстицаји за човеково живљење и стваралачки рад током многих миленија под овим поднебљем.

Човекова присутност на овим просторима константована је кроз целу предисторију, антику, да би сеобом народа ова подручја населили Словени и Власи, који чине и данашње становништво ових крајева.

Сачувани трагови човековог присуства и стваралаштва у овим подручјима, иако бројни, мало су систематски откривени и проучавани, како они из давних епоха, тако и из њихових, па чак и они сада присутни-живи. Неистраженост и непротумаченост карактеришу духовну и материјлну културу и садашњег становништва ових крајева.

Народно стваралаштво овог краја врло је богато и специфично, како оно духовно изражено кроз народне обичаје, веровања, песму и игру, тако и остварења материјалне културе кроз израду живописне народне ношње и традиционалног градитељства, та два прва, код сваког народа присутна, стваралачка чина, а из насушне потребе склањања од природних непогода и од насртаја јачих.

Народно градитељство на овом подручју има свој развојни пут од земнице до савремене сеоске куће уз израду и подизање свих врста привредно-занатских, културних и других објеката. Традиционално градитељство ових крајева настало је и развило се као неопходан оквир човековог живљења мењајући се са развојем производних снага и друштвено-економских и социјалних односа.

Генезу народног градитељства овог подручја можемо тражити и наћи у закарпатској постојбини Словена, а даљи развој у утицајима балканске градитељске традиције поспешиване историјским налетима малоазијских народа и унутар балканских миграционих струјања. Најзад, нарочито последњих 200 година, осећају се утицаји средњовековне градитељске традиције, да би све то налазило одраза и одређене аутентичне интерпретације под овим поднебљем где је створена извесна аутентична градитељска традиција примерена практичним потребама и схватањима становништва и њиховом духовном развојном спецификуму.

Из ових глобалних оквира могућих изворишта градитељског стваралаштва ових крајева стварала се и развијала функционално просторна организација објеката који су служили за потребе основних људских заједница-домаћинства, па онда на организовању груписаних насеобина, заселака и села, прилагођавана условима терена на коме је настајала. Просторна организација насеља може се свести у неколико, и на ширем простору присутних типова насеља, појединачно организована усамљена домаћинства, раштркана насеља, груписана насеља и урбанизована сеоска насеља, настајала под утицајем законске регулативе у току последњих 180 година.

Ово су само неке основне карактеристике развоја народног градитељства на подручју Подунавског региона, изнете са циљем да се укаже на сложеност приступању систематском истраживању, валоризацији, заштити и презентовању овог значајног културног наслеђа.

Народно градитељство Подунавског региона врло је мало до сада истраживано, а још мање су предузимане мере за његову планску заштиту и чување.

Обрадом и истраживањем народног градитељства, нешто интензивније на подручју општине Смедерево бавио се седамдесетих година Завод за заштиту споменика културе града Београда, док се на подручју општине Голубац, Кучево, Жагубица, Петровац, Мало Црниће, Жабари и Велика Плана истраживањима летимично бавио Завод у Крагујевцу. Од 1981. године Завод за заштиту споменика културе Смедерево, приступио је систематском истраживању народног градитељства, пре свега путем рекогносцирања насељених места на подручју општина Смедеревска Паланка, Велико Градиште, Голубац, Кучево, Петровац, Жабари, Мало Црниће, Жагубица, Велика Плана и Смедерево. Интензитет истраживања подудара се са наведеним редоследом општина. Одређена истраживања Завод за заштиту споменика културе Смедерево започео је у оквиру пројекта „Програм истраживања за потребе формирања Етнопарка на Тулби у Пожаревцу“ и „Програм истраживања за потребе формирања Етнопарка Церемошња“.

Досадашња закаснела почетна истраживања традиционалног народног градитељства Подунавског региона показала су да је оно још увек

присутно на терену у доста великом броју, упркос бројним и трајним разлозима за његову елиминацију.

Завод за заштиту споменика културе Смедерево до сада је евидентирао преко 500 различитих објеката народног градитељства.

Евиденцијом су обухваћени најпримитивнији објекти за становање: бурдељи (полуземунице), криваче (кунасти објекти од облица), брвнаре, талпаре, дорунгаре, бондручаре, получатмаре, чатмаре, зграде од набоја, зграде од камена, зграде од мешовитог материјала, зграде зидане у опеси, затим економски објекти: кошеви, магазе (оставе), качаре (пивнице), клет (млекар), подруми, амбари, вајати, стаје, кочине (кокошинци), пецаре; објекти у оквиру бачија; производни објекти: воденице, ваљавице, ковачнице, поткивачнице, стругаре за дрво на воду; култни објекти: собранице и цркве брвнаре; затим механе, зграде пошта, зграде школа, зграде сеоских вага, зграде са старим дућанима, старе пекаре и др.

Присутност овако великог броја објеката народног градитељства на подручју Подунавског региона речито говори о богатој традицији грађења, па су утолико проблеми његове трајне заштите и презентације сложенији.

Основни проблем трајне заштите сачуваних објеката народног градитељства произлази из чињенице да су употребљени грађевински материјали ограниченог века трајања, а то су најчешће земља и дрво, опека слабијег квалитета. Код огромног броја евидентираних објеката основни грађевински материјал знатно је начет зубом времена, тако да његово чување у одређеној употребној функцији захтева у највећем броју случајева замену већег дела конструктивних елемената, столарије, подова, речју целог објекта. Посебна је тешкоћа заштите објеката народног градитељства *in situ*, због чињенице да су из дана у дан старе куће све више напуштене чиме су изложене тоталном пропадању.

Још је тежи проблем заштите карактеристичних руралних целина, амбијената или агломерација, јер су у њиховој заштити мултиплицирани сви проблеми заштите појединачних објеката народног градитељства.

На практичној заштити народног градитељства једног дела Подунавског региона учињени су одређени напори да се формира етнопарк на Тулби у Пожаревцу. На овом етнопарку ради се од шездесетих година и до сада је пренето осам објеката, уз још увек недефинисану концепцију етнопарка. Такође се чине напори за заштиту и презентацију народног градитељства Звижда. Везано за презентацију, чување и коришћење природне реткости крапке пећине Церемошње израђен је концепт формирања и презентовања природног етно комплекса Церемошње, који треба да сачињавају: пећина Церемошња, ботанички парк-карпатум, који треба да се формира у њеној близини, заштићено село Церемошња са пресељеним карактеристичним објектима народног градитељства Звижда, који ће се с обзиром да се не могу заштити *in situ*, поставити уз Стругарски поток.¹

Међутим, први корак на заштити народног градитељства представља обављање његове потпуне евиденције, као претпоставке за даљи ваљани рад на валоризацији, законској заштити и презентацији.

Валоризација народног градитељства Подунавског региона мора извршити његову категоризацију хронолошку и типолошку, уочити и сагле-

дати у појединим врстама градитељства све сачуване архитектонске карактеристике и посебности да би се могао извршити правилан одабир објеката свих типова за стављање под заштиту путем доношења одлука скупштина општина о њиховом проглашењу непокретним културним добром.

Посебно важан задатак у обради народног градитељства Подунавског региона је у сагледавању сачуваних типова насеља да би се могло приступити организованом и осмишљеном чувању вредних и типичних руралних целина, амбијената и агломерација, упркос тешкоћама које су неминовне у свим фазама њихове заштите.

Ова најопштија запажања о народном градитељству Подунавског региона имају за циљ да укажу на преку потребу приступању системском и упорном раду на његовој евиденцији, документацији, валоризацији и трајној заштити, док се и ово што је до сада сачувано не изгуби услед распадања традиционалног села и његовог традиционалног градитељства и на овом подручју.

Напомене:

1. Новак Јоцовић, Природно-етно комплекс Церемоније — могућности и потреба формирања и презентовања — „Гласник Друштва конзерватора Србије“ 8, Београд, 1984.